



MYŠLIENKY K SEBE



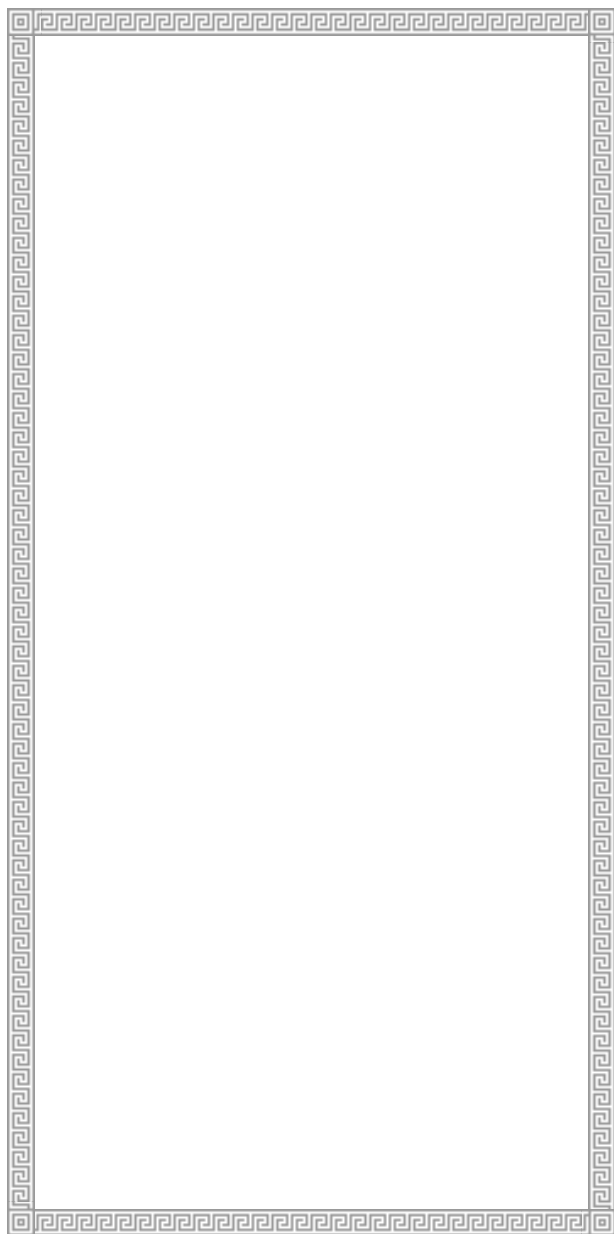
MARCUS AURELIUS

Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

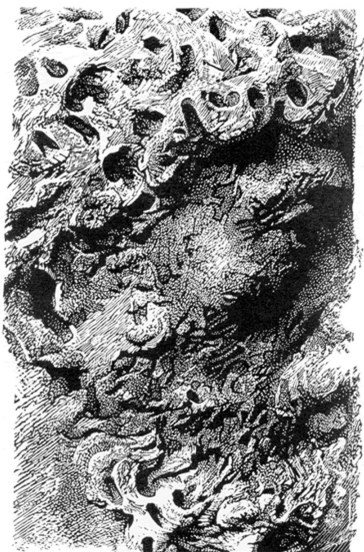


EDÍCIA

ANTICKÁ
KNIŽNICA



Marcus Aurelius



MYŠLIENKY K SEBE



Vydavateľstvo
Spolku slovenských spisovateľov

Translation © by 1943, 1976, 1995, 2006
Miloslav Okál – dedičia
Prologue © Miloslav Okál – dedičia
Cover design © by 2006 Hana Kohútová
© Vydavateľstvo Spolku slovenských
spisovateľov, spol. s r. o., Bratislava
e-mail: vsos@stonline.sk
<http://www.vsss.sk>

Realizované s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej republiky



VYDAVATEĽSTVO
SPOLKU SLOVENSKÝCH SPISOVATEĽOV
spol. s r. o.

Marcus Aurelius: Myšlienky k sebe
Z latinčiny preložil Miloslav Okál
Predslov napísal Miloslav Okál
Zodpovedná redaktorka Ingrid Skalická
Obálka Hana Kohútová
Sadzba Anna Chovanová
Tlač PPA Bratislava
Vydanie štvrté, vo Vydavateľstve
Spolku slovenských spisovateľov prvé
Printed in Slovakia

ISBN 80-8061-261-7



ŽIVOT A DIELO MARCA AURELIA

Za dve storočia sa podarilo Rimanom tak dokonale zromanizovať provinciu Hispániu, že onedlho dodala Rímu nielen vynikajúce osobnosti literárneho sveta, ako boli obidvaja Senecovci, Lucanus, Quintillianus a Martialis, ale o niečo neskôršie aj dvoch cisárov, Trajána a Hadriána. Z nich prvý i pri svojom pokročilom veku priviedol Rímsku ríšu pomocou svojich légii k takému rozpätiu, aké nedosiahla ani predtým, ani potom. Druhý pochopil, že ríša nielen že už nemôže konať ďalšie výboje, ale nie je schopná ani udržať územia, ktoré nedávno získala, a stiahol preto rímske légie na staré, prirodzené hranice s husto vybudovanými pevnosťami a za celý čas panovania venoval sa vnútornému usporiadaniu ríše, čo sa mu podarilo v takej miere, že ešte aj dnes možno nájsť na území Talianska aj v bývalých rímskych provinciách množstvo pamiatok, pripomínajúcich cisára Hadriána ako človeka nielen nezvyčajných estetických kvalít, ale aj ako človeka dbajúceho o potreby širokých vrstiev podmaneného obyvateľstva.

Vo štvrtom roku jeho vlády narodil sa Marcus Aurelius (26. apríla 121) ako syn Annia Vera a Domitie Lucilly. Jeho predkovia tiež pochádzali zo Španielska, ale už Vespazián ich prijal medzi rímskych patricijov a onedlho dosiahli najvyššie úrady. Zásluhou matkinho deda Catilia Severa mal Marcus vynikajúcich učiteľov všetkých dis-

ciplín, v ktorých sa vtedy vzdelávali synovia predných rímskych rodín. Vďaka vysokému postaveniu, ktoré zaujímali Marcovi predkovia, cisár Hadrián si všimol mladého chlapca a obdaril ho viac ráz rozličnými vyznamenaniami. Keď mal pätnásť rokov, obliekol si mužskú tógu a zasnúbil sa na Hadriánovo želanie s dcérou L. Ceiona Commoda, ktorého si Hadrián vyhliadol za svojho nástupcu. Ale Commodus do roka umrel, a keďže Marcus bol príliš mladý, adoptoval Hadrián pred svojou smrťou Marcovho sváka T. Antonina s podmienkou, že on zas adoptuje Marca a L. Commoda, syna vyššie spomenutého L. Ceiona Commoda. Od tohto času sa Marcus prestal volať Marcus Annius a volal sa Marcus Aurelius.

Na žiadosť T. Antonina Pia rozišiel sa so snúbenicou a vzal si za manželku jeho dcéru Faustinu, a keď sa mu o rok narodila dcéra (146), stal sa i svokrovým spoluvládárom. Po jeho smrti (7. marca 161) stal sa jeho nástupcom, no za spoluvládara si pribral L. Aurelia Vera. A veru potreboval osobu, na ktorú by bol mohol zveriť aspoň časť svojich starostí. Mladé útočné národy začali na všetkých stranách ohrozovať hranice Rímskej ríše. Partí na východe čím ďalej tým viac robili vpády na rímske územie a porážka, ktorú spôsobili správcovi Sýrie Attidiovi Cornelianovi, dodávala im oprávnenú odvahu. Ani opevnené hranice v Británii nemohli zadržať Kaledónco, rútiacich sa zo severného Škótska. Cez západnú Germániu a Réciu rútili sa Chatí, divý germánsky kmeň. Na strednom Dunaji rad pevností len horko-ľážko udržiaval ustavične dorážajúce ger-

mánske národy a na východe tlačili sa na hranice Rímskej ríše barbarské národy, nazývané spoločným menom Sarmati, medzi ktorými už možno počítať aj so slovanskými národmi. Marcus mal v tom čase, na jeho šťastie, viac dobrých vojvodcov, ktorým sa podarilo aj keď nie presvedčivo zvíťaziť, aspoň udržať nepriateľov pred hranicami Rímskej ríše. Pálčivejšia sa zdala len situácia na východe, kde sa hneď po Marcovom nastúpení rozpútala vojna s Partmi. Keďže sa nemohol pre iné, dôležitejšie zamestnanie sám vypraviť na východ, poslal mladého L. Aurelia Vera ako dozorcú a kontrolóra rímskych generálov. Rímske vojsko dosiahlo tam za niekoľko rokov významné úspechy, ale mor, ktorý ho postihol, prinútil cisárov uzavrieť mier (166). Ešte sa neskončila vojna partská, už sa začala vojna s germánskymi národmi, s Markomanmi a Kvádmi, ktorých sídla boli v bezprostrednom susedstve Rímskej ríše na ľavom brehu stredného Dunaja. Azda pre tlak germánskych, keltských a ilýrsko-panónskych národov, ktoré boli nad nimi, Markomani a Kvádi prešli cez Dunaj a Rimanom, zoslabeným odchodom vojska do boja proti Partom, nepomohli ani silne vybudované opevnenia, opierajúce sa o štyri základné pevnosti (castra) vo Vindobone (Viedeň), v Carnunte, v Brigetiu (oproti Komárnu) a Aquincu (Budín)), a ani celá reťaz menších pevností (castellum), z ktorých niektoré boli aj na ľavom brehu Dunaja, ako pevnosť v Stupave, na Devíne, v Bratislave a v Leányvári pri Komárne. Cez tieto opevnenia prerazili Markomani a Kvádi, nasledovaní ďalšími barbarskými národmi, a zaplavili Panóniu, ba vtrh-

li až do samej Itálie. Onedlho sa však podarilo cisárom vyhnať barbarov z Itálie a Panónie a priviesť ich do predošlého vazalského pomeru. Cisári sa vracali domov, keď náhle Verus ochorel a po niekoľkých dňoch zomrel (169). Ešte toho roku Germáni znovu prekročili Dunaj, a tak sa Marcus znovu odobral do Panónie, aby osobne viedol boje proti nim. Do konca roku 171 sa mu podarilo zatlačiť ich znovu za Dunaj, no tentoraz sa Marcus neuspokojil s oslobodením Panónie, ale chcel poraziť nepriateľov aj na ich vlastnej pôde, a preto prekročil začiatkom roku 172 Dunaj niekde pri Komárne alebo pri ústí Hrona a dal sa do boja najprv proti Kvádom. Takto chcel vraziť klin do spojenectva Markomanov, Kvádov a sarmatských Jazygov. Nastali urputné boje, v ktorých sa ocitlo rímske vojsko na pokraji záhuby, keď bolo jednak obklúčené nepriateľom, jednak trápené nedostatkom vody. No v najväčšej tiesni zniesol sa nad obidvoma vojskami prudký lejak, ktorý zachránil smädom vysilené rímske vojsko a pomohol mu vyslobodiť sa z nepríjemnej situácie. Túto udalosť zaznamenali jednak kresťanskí spisovatelia, pripisujúc zoslanie dažďa modlitbám kresťanov, ktorí bojovali vo vojsku Marca Aurelia, jednak spisovatelia pohanskí, pripisujúci zoslanie dažďa pohanským bohom. Neskôr sa Marcovi predsa podarilo poraziť nielen Kvádov, ale aj Markomanov, no úplne ich nepodrobil, pretože z východu prišla nepriaznivá správa, že sýrsky vojvodca Avidius Cassius, Marcov najlepší vojak, odpadol od neho a chce uchvátiť trón pre seba. Marcus preto upustil od ďalších výbojov, ktorých výsledkom by bolo zriadenie nových

provincií, Markomanie a Sarmatie, a odišiel do Ríma. Zatiaľ bolo onedlho potlačené Cassiovo povstanie a Marcus mohol spolu so synom Commodom, ktorého prijal už roku 176 za spoluvládara, triumfom osláviť víťazstvá nad Germánmi a Sarmatmi. Slávu triumfu dodnes hlása svetu víťazný stĺp, stojaci v Ríme na Piazza Colonna. Reliéfový pás, tiahnuci sa okolo stĺpa, predstavuje jednak slávnostný ráz triumfu, jednak vojenské príhody z bitiek a onú podivnú príhodu s dažďom. Po krátkom pobyte v Grécku, Malej Ázii a Sýrii odobral sa znovu k panónskym légiám a po dôkladných prípravách dal sa do boja proti barbarom, ktorí sa zasa začali búriť. Boje sa odohrávali niekde v poriečí rieky Hrona, kde uprostred urputných bojov napísal Marcus prvú knihu svojich Myšlienok, v dejinách svetovej literatúry jedinečnú. S najväčším uznaním a vďakou spomína na všetkých svojich dobrodincov, predovšetkým učiteľov stoickej filozofie, ktorí si tak získali srdce mladého snaživého mladíka, že zostal verný ich náuke až do smrti. Marcus sa rozhodol úplne poraziť nepriateľa, a preto jeho légie pokročili hlboko do nepriateľského územia, ako svedčí nápis na trenčianskej hradnej skale – pravdepodobne (r. 179) ho dalo do nej vyryť 855 vojakov II. légie Adiutricis z rímskej posádky v Laugariciu, ktorý historici stotožňujú s Ptolemaiovým Leukaristom. Nápis síce svedčí o tom, že rímske vojsko porazilo nepriateľov, ale predsa ani teraz sa Marcovi nepodarilo posunúť hranice Rímskej ríše až po Karpaty, ako mal v úmysle, no azda zima ho prinútila prezimovať v zadunajských pevnostiach, kde uprostred príprav na

jarné výboje náhle umrel 7. marca 180 asi v hlavnom stane vo Vindobone (Viedni).



Z literárnej činnosti Marca Aurelia sa zachovala korešpondencia s učiteľom Frontonom, ktorú literárni historici obyčajne datujú do rokov 139 až 166, niekoľko listov, ktoré zaznamenal historik Vulcatius Gallicanus v životopise Avidia Cassia, cisárova reč pred senátom, v ktorej sa domáhal láskavosti pre rodinu zavraždeného povstalcu Avidia Cassia, a hlavné Marcovo dielo, jeho Myšlienky.

Nemožno povedať, či ich Marcus sám rozdelil na dvanásť kníh a tie zasa na kapitoly v takom poradí, ako ich poznáme dnes. Nič bližšie nemožno povedať ani o cieľi, ani o vzniku diela, len zo zakončenia prvej a druhej knihy vieme, že prvú napísal v poriečí rieky Hrona, druhú v zadunajskej pevnosti Carnunte. Azda aj ostatné knihy napísal v Carnunte alebo vo Vindobone. Narážka na Verovu smrť (VIII/37) kladie vznik diela do obdobia po roku 169; narážka na zajatie Sarmatov udáva vznik diela ešte asi o šesť rokov neskôr, no časté spomínanie staroby (II/2, III/4, X/15) by dosť oprávnené nasvedčovalo, že dielo vzniklo v posledných dvoch rokoch Marcovho života.



Stoická náuka, ktorej vyznávačom bol aj Marcus Aurelius, delila sa na logiku, fyziku a etiku. Logika zahrnovala v sebe noetiku, zaoberajúcu sa

otázkou vzniku poznania, dialektiku, všímajúcu si ľudskú reč od jej najprostejších častok až po sylogizmy, a rétoriku, ktorá sem patrila len nepriamo ako umenie správne hovoriť. Pokiaľ ide o noetiku, stoici boli senzualisti. Verili, že duša človeka, vlastne len jej vedúca časťka, je po narodení človeka *tabula rasa* a je schopná prijímať zápisy, ktoré by do nej zapisovali pomocou zmyslov vonkajšie predmety. Zápisy zostávajú v našej pamäti, a ak sa ich nahromadí mnoho, človek nadobúda skúsenosti.

Poznanie zmyslami nadobúda človek v prvých rokoch života. Neskôr je možné uňho aj poznanie pomocou rozumovej činnosti. Človek môže dôjsť k pravdivému poznaniu, ale toto poznanie sa musí zakladať na jasných predstavách (*kataléptické fantasia*), ktoré sa zasa zakladajú na správnom pozorovaní. Stoického mudrca charakterizuje práve to, že vie rozoznávať jasné predstavy od klamných (*doxai*).

Druhou časťou stoickej filozofie bola fyzika. Ako bola logika základom filozofovania, tak fyzika pomáhala vedecky odôvodniť pomer stoikov k svetu, teda odôvodniť zásady etiky, na ktorú, pravda, kládli stoici najväčší dôraz. Vo fyzike boli stoici pokračovateľmi Herakleitových náhľadov o materiálnosti všetkého vo svete a o božskom rozume, logu, ktorý oživuje a spravuje celý svet. Božský rozum, ktorý im splýval s bohom, predstavovali si ako jemný, čistý, všetko prenikajúci a celý svet oživujúci oheň, a preto svet im bol živý a rozumný živočích. Predstavovali si ho ako konečnú a jednotnú guľu, obkľúčenú nekonečným prázdny priestorom. Na zemeguli rozoznávali

päť pásem, z ktorých tri boli neobývané – dve krajné pre zimu a jedno uprostred pre horúčavu – a len dve pásma medzi pásmom horúcim a studeným boli obývané. S týmto zdôrazňovaním nepatrnosti obývaného územia stretáme sa u stoikov dosť často, lebo na ňom poukazovali, v akom nepatrnom priestore sa pohybuje ľudská sláva a aký je preto nezmyselný zhon za ňou.

Keďže každá matéria podlieha zániku, stoici boli presvedčení, že aj svet je zničiteľný. Verili, že sa zmení v oheň (ekpyrós) a z neho sa opäť začne tvoriť svet, aký bol predtým. Bytosti na zemi sú odstupňované podľa toho, koľko ktorú preniká a oživuje onen svetový rozum. Najnižšie sú nerasty, lebo v nich sa prejavuje svetový rozum len v schopnosti držať sa pospolu (to hektikon); vyššie stojí rastlinstvo, ktorého živočíšna sila (to fysikon) sa líši od duše živočíchov (to psychikon) len kvalitou; pneuma duše je totiž suchšia. Ľudská duša líši sa od duše ostatných živočíchov rozumovou mohutnosťou. Človek sa skladá podľa stoikov z tela a duše. Obidve časti sú hmotné, duša, pravda, je z omnoho jemnejšej látky ako telo. Je to pneuma, zlúčenina jemného vzduchu a ohňa. Skladá sa z ôsmich mohutností, z ktorých päť prináleží činnosti zmyslov, šiesta robí človeka schopným hovoriť, siedma je schopnosť plodivá, ôsma, ovládajúca všetky ostatné, je schopnosť rozumová, vedúci rozum (to hégemonikon). Je to čiastka onoho svetového rozumu, ktorý stoici, ako som už vyššie povedal, stotožňovali s bohom. Rozum človeka je akýmsi výronom z boha, ktorý stoici prirovnávali k slnečným lúčom, dopadajúcim síce na zem a na predmety tohto sveta, ale

väziacim vo svojom základe, v slnku. Božský rozum pristupuje ku každému človekovi a záleží len na človekovi, aby si ho osvojil a ďalej v sebe pestoval.

Ako som už vyššie povedal, fyzika vedecky odôvodňovala stoikom zásady etiky. Keďže celý svet je spravovaný božským rozumom a všetko, čo sa deje, má svoju príčinu a je vcelku osožné, ľudia majú pokojne prijímať všetko, čo im dáva osud, a nereptať proti ničomu. Uspokojiť sa s činnosťou svetového rozumu znamená žiť podľa prírody, no v zhode so svojím rozumom (ktorý, ako som už spomenul, je len výronom božského rozumu, prenikajúceho a spravujúceho celú prírodu), znamená žiť cnostne, a ten, kto žije takýmto životom, dosahuje úplnú blaženosť, lebo stoikovi jediným dobrom je cnosť, jediným zlom neresť. Všetko ostatné mu je ľahostajné (adiafóra), lebo nemá podľa neho nijaký vplyv na dosiahnutie blaženého života. Len neskoršia životná prax zmiernila tieto prísne zásady a stoici potom uznávali medzi nimi veci, ktorým človek dáva prednosť (ta proégmena), ako duševnú obratnosť, zdravie, život, silu, krásu, a ktorým nie (ta apoproégmena), ktoré sú protikladom predošlých. Človek im však venuje len pozornosť, nie vôľu. Z toho, že rozum všetkých ľudí pochádza zo spoločného prameňa, že je súčiastkou svetového rozumu, vyplýva, že všetci ľudia sú si rovní, a teda niet rozdielu medzi Grékom a barbarom, slobodným a otrokom, chlapom a ženou, všetci sú údmi jedného veľkého tela, prírody. Preto sa majú ľudia milovať, navzájom si pomáhať, prejavovať si dobrodenia a vôbec spolupracovať. No i pri tomto kozmopolitizme v praxi

stoici neboli proti štátnemu zriadeniu, ale, naopak, snažili sa aktívne zúčastniť na politickom živote a pričiňovať sa o jeho zlepšenie. To bola i hlavná príčina, prečo stoická náuka našla toľko prívržencov medzi praktickými Rimanmi.

M. O.

PRVÁ KNIHA



1/ Môj dedo Verus mi ukázal príklad dobrého srdca, ktoré sa nevie hnevať.

2/ Slávna pamiatka môjho otca ma viedla k skromnosti a mužnosti.

3/ Matka mi vštepovala zbožnosť, štedrosť a odpor nielen k zlým skutkom, ale aj k myšlienkam na ne. Viedla ma k záľube v jednoduchom živote, ktorý nepozná prepych.

4/ Svojmu pradedovi vďačím za to, že som nechodil do verejných škôl, no mal som výborných domácich učiteľov. Ďakujem mu aj za poznatok, že sa na takýchto veciach nemá šetriť.

5/ Svojmu vychovávateľovi som vďačný za to, že pri hrách nestránim ani Zeleným, ani Belasým, že sa nenadchýnam za zápasníkov s okrúhlym ani s podlhovastým štítom. Od neho som sa naučil znášať ťažkosti, uspokojiť sa s málom, byť samostatný v práci, nemiešať sa do vecí iných ľudí a neveriť ohováraniam.

6/ Diognetos ma viedol k tomu, aby som sa nepachtil za malichernosťami, neveril táraniam kúzelníkov a čarodejníkov o zariekavaní a zaháňaní zlých duchov a iným podobným veciam. Odrádzal ma od viery vo veštbu z letu prepelíc a od strachu z podobných povier;

naučil ma vedieť znášať pravdu a zbližil ma s filozofiou. Pod jeho vedením som počúval najprv Bakchia, potom Tandasida a Markiana, už v mladosti som písal dialógy a obľúbil som si obyčajné poľné ležadlo zo zvieracej kože, ako aj podobné iné obyčaje helénskeho života.

7/ Rusticus ma učil, že povahu si treba stále zlepšovať a zdokonaľovať. Jemu ďakujem za to, že som sa nedal na scestie sofistického horenia, že som nepísal o prázdnych teóriách, neupadol do mravoučného kázania a nehral sa okato na kajúcnika či dobrodinca; aj za to, že som sa zriekol poetického krasorečenia, že sa doma neprechádzam v rúchu filozofa a že sa nedopúšťam iných podobných výstredností, že listy píšem jednoducho, asi tak, ako práve on písal zo Sinuessy matke, že aj tým, ktorí sa na mňa nahnevali alebo mi ublížili, vychádzam ochotne a zmierlivo v ústrety, len čo prejavia vôľu udobriť sa so mnou; že som si navykol čítať pozorne a neuspokojím sa s povrchnými úsudkami a že tárajom hneď tak neprisvedčím; napokon i za to, že som sa zoznámil s Epiktetovými úvahami, ktoré mi požičal zo svojej knižnice.

8/ Od Apollónia som sa naučil nezávisle myslieť, byť neochvejný, rozvážny a ani v najmenšom sa neriadiť ničím iným ako rozumom. Viedol ma k ustavičnej duševnej rovnováhe pri prudkých bolestiach, strate dieťaťa alebo dlhotrvajúcich chorobách. Na ňom ako na živom príklade som si uvedomil, že ten istý človek

môže byť veľmi rázny, a predsa zhovievavý. Nikdy nebol, ako som si všimol, pri vyučovaní mrzutý a svoju skúsenosť a obratnosť pri vedeckých výkladoch zrejme nepokladal za mimoriadnu osobitnú prednosť. Od neho som sa naučil, ako prijímať takzvané priateľské úsluhy, aby sme sa tým neponižovali, ale aby sme zasa neprejavovali neuznanlivú nevšímanosť.

9/ Od Sexta som sa usiloval priučiť zhovievavosti. Bol mi vzorom otcovskej vlády v rodine; od neho som prevzal zásadu žiť v zhode s prírodou; on ma naučil nefalšovanej dôstojnosti, starostlivej pozornosti k priateľom a trpezlivosti k nevedomým a neuvážlivým ľuďom. Vedel sa dobre pokonať so všetkými, takže stykať sa s ním bolo príjemnejšie ako akékoľvek lichotenie. Veď sa práve preto u svojich vrstovníkov tešil najväčšej úcte. Ako zrozumiteľne a premyslene vyvodzoval a zostavoval zásady nevyhnutné pre život! A nikdy neprejavil ani náznak hnevu, ani žiadnej inej náruživosti, no zároveň bol naplnený najvrúcnejšou láskou k blížnemu. Bol uznanlivý, ale nevťeravo, zaujímal sa o mnohé vedomosti, ale nevystatoval sa nimi.

10/ Od gramatika Alexandra sa mi dostalo poučenia, že sa nemáme nešetrne a príkro správať k ľuďom, ak sa nesprávne vyjadrili. Sám nekarhal tých, čo vyslovovali nejaký výraz odporujúci rýdzosti, ľubozvučnosti alebo duchu jazyka, ale ich poopravoval buď pri

odpovedi, pri prejave súhlasu, alebo pri spoločnom uvažovaní. Teda išlo vždy o vec samu, nie o nesprávny výraz. Vedel to príležitostne urobiť aj inou vhodnou pripomienkou.

11/ Fronto ma priviedol k poznaniu, koľko závidi, ľstivosti a pokrytectva sa skrýva v samovláde, a ako naši takzvaní vyššie postavení mávajú obyčajne málo lásky k blíždym.

12/ Alexander Platonik ma nabádal, aby som sa nie často a nie bez vážnych dôvodov vyhovárал, či už písomnou alebo ústnou formou, že „nemám kedy“, a aby som sa pod zámienkou návalu práce nevyhýbal povinnostiam, ktoré vyplývajú z nášho vzťahu k blíždym.

13/ Catullus mi vštepoval, že si máme vždy všímať aj výčitky priateľov, dokonca aj ich bezdôvodné výčitky, a skôr sa usilovať ich dôveru opätovne získať. Takisto ma učil, že o svojich učiteľoch máme z celej duše hovoriť len uznanelivo, ako sa to pripomína o Dimitiovi a Atenodotovi, a svoje deti máme ozajstne milovať.

14/ Brat Severus mi bol vzorom lásky k rodine, pravde a spravodlivosti. Jeho prostredníctvom som sa zoznámil s Traseom, Helvidiom, Catonom, Diom a Brutom, od neho som získal predstavu o demokratickej ústave, v ktorej vládne spravodlivosť a občianska rovnoprávnosť, takisto o vláde, ktorá si nadovšetko cení slobodu občanov. Prebúdzał vo mne aj trvalú a neutíchajúcu lásku k filozofii, dobročinnosť a šted-